

DOMINIK MACZYŃSKI*

ILUMINACJE ZABYTEKÓW – NOWE TRENDY

ILLUMINATION OF HISTORICAL MONUMENTS -
NEW APPROACH

Streszczenie

W iluminacjach zabytków szuka się możliwości stworzenia lub podkreślenia historycznego nastroju, unikalności miejsca, respektuje się klimat jaki panuje w nocy. Próbuje się stworzyć artystyczne wizje widoków nocnych, spójne z kompozycją, charakterem i stylem architektury zabytkowej, pełne umiaru i elegancji. Postępuje się z zgodnie z wymogami ekologicznymi i ekonomicznymi, dążąc do ścisłej kontroli oświetlenia i zmniejszenia zużycia energii elektrycznej.

Wydaje się konieczne, aby w Polsce opracować i wprowadzić standardy dokumentacji iluminacji obiektów zabytkowych. Mogłyby one w przyszłości pomóc konserwatorom zabytków w ocenie proponowanych przez projektantów rozwiązań oraz umożliwić ich realizację z możliwie największym poszanowaniem substancji zabytkowej i jej wartości.

Słowa kluczowe: iluminacja zabytków, kompozycja, styl architektury

Abstract

In the field of illumination of historical monuments we try to create and underline historical atmosphere and the uniqueness of the site, respecting at the same time the climate of the night. Our aim should be to create artistic night views without interfering with character and architectural style of the illuminated object. The night view should be full of elegance and moderation and stress the historical value of the site. An important aspect is also keeping with ecological and economic requirements which should result in reducing the use of electrical power.

This attitude is characteristic for societies which are aware of their cultural and historical identity. In our work we should take under consideration both universal and national historical values of the monuments we illuminate and not to yield to passing trends predominating at the moment.

In Poland it seems necessary to elaborate and implement standards of documentation of historical monuments illumination. In future they may be very useful for conservators for evaluation of the projects and then supervision of their implantation focusing on the historical value of the object.

Keywords: historical buildings illumination, composition, architecture style

* Mgr inż. arch. – Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie

1. Wstęp

Widoków zabytkowych dzieł architektonicznych, reprezentujących style historyczne, nie powinno się w zniekształcać światłem sztucznym, tworząc nowe, jakże często banalne i sztampowe obrazy ich elewacji, w żadnej mierze nie oddające dziennego wyglądu oryginału.

Iluminacja zabytków to dynamicznie rozwijająca się na świecie dyscyplina twórczości, łącząca sztukę i technikę. Podziwiając widoki nocne różnych ważnych dla naszej kultury obiektów zabytkowych, zauważyć można wyraźnie rysujące się różnice w sposobach ich ekspozycji. Inaczej oświetlają budowle instalacje pochodzące z końca XX w, inaczej robi się to dzisiaj. Różnica wynika po części z uwarunkowań technicznych i szybkiego postępu jaki dokonuje się w technikach oświetleniowych, ale także z ewolucji wiedzy na temat światowych trendów w dziedzinie iluminacji zabytków.

Wcześniejsze iluminacje, jakie jeszcze często można spotkać, używają na ogół silnego oświetlenia, którym „szatkuje się elewacje” nadmiernie eksponując niektóre, na ogół dość dowolnie wybrane elementy architektonicznej kompozycji. W takim oświetleniu liczy się głównie ilość zastosowanych kilowatów a nie jego jakość. To niewłaściwie rozumiany sposób nocnej prezentacji zabytku, w której bardzo często autor iluminacji nie potrafi uszanować idei autorów oświetlanego obiektu.

Takie działanie powoduje na ogół całkowicie nieuzasadnione „wyrwanie” obiektu z kontekstu historycznego, w którym się znajduje, nie szanuje nastroju nocy. Zaburza hierarchię zabytkowego układu przestrzennego - obiekt mniej znaczący lub jego część składowa, niepotrzebnie staje się najistotniejsza w wieczornej panoramie miasta. Jest to także oświetlenie nieekonomiczne i jest nieprawidłowe także z ekologicznego punktu widzenia - wpływa na ekosystem fauny i flory oraz „zaśmiera” przestrzeń światłem.

Zdarzają się też iluminacje bulwersujące i to nie tylko konserwatorów zabytków. To stosowanie metod projektowania iluminacji zabytków opartych nie na wiedzy historycznej, wyczuciu formy i stylu, lecz polegające na całkowicie nieuprawnionej zabawie historyczną architekturą oraz próby „uatrakcyjnienia” obiektu, niezależnie od jego rodzaju i rangi. Efektem jest najczęściej całkowicie bezwartościowa kreacja i zaburzenie harmonii zabytkowej architektury, a więc obniżanie wartości widoku obiektu i fałszowanie jej wizerunku.

To często także tandetne efekciarstwo, które cechuje brak zrozumienia dla wartości reprezentowanych przez zabytkową architekturę.

Rys. 1. Nieprawidłowo oświetlona kamienica na Rynku Głównym w Krakowie

Fig. 1. Not appropriate illuminated building at the Cracow Market Place

Przykładem najgorszego rozwiązania jest ciągle dość powszechne w naszym kraju stosowanie mocnego podświetlenia skierowanego z dołu do góry, uzyskanego ze źródeł światła umiejscawianych zbyt blisko płaszczyzny ścian. To wyjątkowo niedobry zabieg dla zabytkowej architektury. Taka maniera oświetlania rozpowszechniła się zwłaszcza w latach 90. XX wieku. Niestety raz wykonane

instalacje funkcjonują nadal, a z powodu braku odpowiedniej edukacji oświetleniowców mogą powstawać kolejne. Ten typ oświetlenia to często nowy, bezwartościowy „kostium świetlny”, który rozbija spójność i harmonię zabytkowej architektury.

Na szczęście widać już pozytywne przykłady. Są nimi iluminacje wybitnych historycznych dzieł architektury i zespołów urbanistycznych a zwłaszcza obiektów zabytkowych wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W ich przypadku wymienia się stare instalacje, a nowe oświetlenie uwzględnia przede wszystkim wartości artystyczne i historyczne. W wykonywanych projektach bierze się także pod uwagę głosy ekologów i naukowców.

Coraz częściej stosuje się stonowane oświetlenie, w którym zarówno odpowiednio użyte światło jak i dokładnie zaprojektowany cień współtworzą widok nocny zabytku. Pozwala to odczuwać piękno dawnej architektury i na pierwszy rzut oka zidentyfikować styl który reprezentuje.

Światło i cień mają za zadanie podkreślać charakterystyczne formy przestrzenne i stylowe ważnych budowli świeckich i świątyń, ale nie fałszują ich widoków. Rozwój iluminacji coraz silniej kształtuje świadomość własnej tożsamości społeczeństw, które rozumieją i doceniają jakie zabytki posiadają i chciałyby się nimi w umiejętny sposób posłużyć, wykorzystując je często dla promocji miejsca, miejscowości lub regionu.

W rozwiniętych krajach Europy dla zabytkowych miast i obszarów opracowuje się szczegółowe plany iluminacji, konsekwentnie je realizując, a odpowiednie narzędzia administracyjne umożliwiają kontrolę oświetlenia całego objętego projektem terenu.

W tym stanie rzeczy staje się bardzo istotne, aby zespół projektujący iluminację obiektów zabytkowych miał w swoim składzie osoby posiadające znajomość podstaw historii stylów architektonicznych oraz wyczucie wartości zabytkowych obiektu a także aby wykazano się zdolnościami artystycznymi na odpowiednio wysokim poziomie. Projektanci muszą pamiętać o podstawowej definicji stylu architektonicznego – nie jest on sumą poszczególnych określonych form, lecz stanowi jednolitą całość. Dlatego też obiekt wybudowany w danym stylu wyróżnia się charakterystycznymi cechami, które posiadają precyzyjnie określone znaczenie ograniczające swobodę działania projektantów.

2. Przykład pozytywny: oświetlenie gotyckiej katedry w Reims (Francja)

Dla stylu gotyckiego łuk ostry, przypory i łuki przyporowe oraz sklepienia krzyżowe - to główne cechy charakterystyczne. Mimo, że poszczególne z wymienionych elementów konstrukcji były wcześniej znane i nawet stosowane, w gotyku występują wszystkie razem i służą nowej idei estetycznej. W odróżnieniu od stylu romańskiego, gotyk wprowadzał we Francji niezwykle wręcz ożywienie bardzo masywnych dotąd murów, a poprzez strzelistość i lekkość form stwarzał zupełnie nowe relacje przestrzeni i kształtów. Mury gotyckich katedr sprawiają wrażenie niezwykle lekkich i ażurowych.

Fot. 2. Iluminacja katedry w Reims

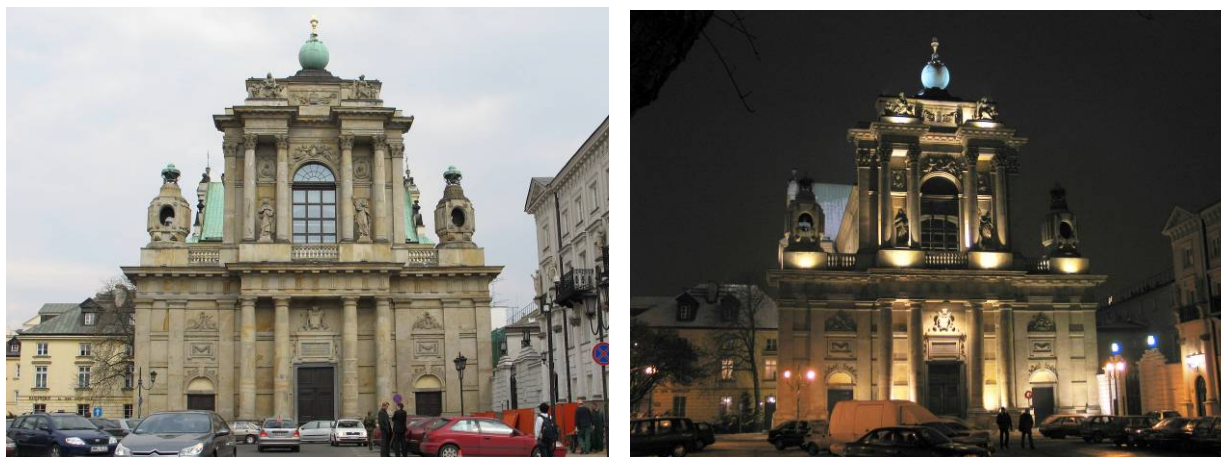
Fig. 2. Reims cathedral illumination

Ten charakterystyczny dla gotyku obraz architektury udało się pokazać w widoku nocnym i dlatego iluminacja katedry w Reims mogła być zaakceptowana przez konserwatora. Odrębnym zagadnieniem są szczegóły techniczne takiej iluminacji. Zastosowano tu sprzęt najwyższej jakości oraz bardzo trwałe światłowody wyposażone w systemy optyczne. Oczywiście jest to zadanie techniczne, które można rozwiązać na wiele sposobów, mimo licznych ograniczeń, które występują w tak ważnym zabytku. Warto także wspomnieć, że rozmieszczanie i regulacja instalacji trwała kilka miesięcy, zanim zaakceptowano efekt końcowy i uruchomiono system.

3. Przykład negatywny: oświetlenie kościoła p.w. św. Józefa w Warszawie

Kościół przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie posiada barokową elewację frontową. W stylu barokowym poszczególne elementy elewacji nie mogą być izolowane. Dominuje dekoratywność, wiążąca wszystkie środki wyrazu artystycznego w jedną spójną całość.

Zastosowane oświetlenie kościoła łamie tę fundamentalną zasadę, powodując rozbitcie elewacji na drobne, karykaturalnie podświetlone elementy. Nie pozwala docenić piękna tej architektury widocznego w oświetleniu dziennym, wraz z doskonałością, subtelnością i wyrafinowaniem kształtu całości dekoracji. Brutalnie łamie proporcje budowli, niszczy harmonię i piękno jej kompozycji. Odpowiedź na pytanie dlaczego projekt oświetlenia uzyskał (i czy uzyskał) zgodę konserwatora, pozostaje tutaj zagadką.

Rys. 3. Widok dzienny i nocny kościoła p.w. św. Józefa w Warszawie

Fig. 3. Day and night views of St. Joseph church in Warsaw

4. Przykład negatywny: oświetlenie pałacu prezydenckiego w Warszawie

Pałac klasycystyczny, siedziba prezydenta a więc najważniejszej osoby w państwie. W stylu klasycystycznym architektura przemawia do nas skromnymi, uporządkowanymi formami, co w efekcie stwarza silne wrażenie elegancji, powagi i spokoju. Taka architektura sama w sobie doskonale podkreśla rangę społeczną obiektu.

W wyniku zastosowanego oświetlenia, tworzą się na elewacji liczne nowe akcenty, zaburzające wyrafinowaną kompozycję stylową, mocno deformując jej wygląd i proporcje. W widoku nocnym elewacja frontowa staje się przeładowana a przez to banalna i traci walory historycznej kompozycji artystycznej. Zastosowana konwencja oświetlenia tworzy nowy wystrój elewacji, zbliżony do stereotypu oświetlenia obiektu o funkcji hotelu. Takie rozwiązanie cechuje brak wrażliwości na cechy stylowe architektury zabytkowej, na jej harmonię i rytmikę elewacji. To przejaw skłonności do tworzenia za pomocą światła pozorów bogactwa, poprzez mnożenie na elewacjach silnie wyeksponowanych nowych ozdób, sprzecznych z tradycją stylową. W konsekwencji powstaje efekt „pstrokacizny”, niespójny ze stylem obiektu, nie harmonizujący z powagą i rangą miejsca – siedzibą prezydenta państwa.

Rys. 4. Widok dzienny i nocny pałacu prezydenckiego w Warszawie

Fig. 4. Day and night views of president palace in Warsaw

5. Podsumowanie

W iluminacjach zabytków szuka się możliwości stworzenia lub podkreślenia historycznego nastroju, unikalności miejsca, respektuje się klimat jaki panuje w nocy. Próbuje się tworzyć artystyczne wizje widoków nocnych, spójne z kompozycją, charakterem i stylem architektury zabytkowej, pełne umiaru i elegancji. Kreuje się nastrój historycznej przestrzeni. Postępuje się zgodnie z wymogami ekologicznymi i ekonomicznymi dążąc do ścisłej kontroli oświetlenia i zmniejszenia zużycia energii elektrycznej. Takie podejście do spraw związanych z iluminacją zabytków staje się charakterystyczne dla społeczeństw posiadających większą świadomość swojej kultury, poważnie traktujących swoją historię i tożsamość. Idzie bowiem o wyeksponowanie i przekazanie wartości ponadczasowych, działanie odpowiedzialne, dotykające narodowej historii, a nie o chwilowe mody.

Konieczne wydaje się opracowanie i wprowadzenie w Polsce standardów dokumentacji iluminacji obiektów zabytkowych. Mogłyby one w przyszłości pomóc konserwatorom zabytków w ocenie proponowanych przez projektantów rozwiązań oraz umożliwiłyby ich realizację z możliwie największym poszanowaniem substancji zabytkowej i jej wartości.

Literatura

- [1] N a r b o n i R., *La lumiere urbaine, eclairer les espaces publics*, Le Moniteur 1995.
- [2] S u l m a M., *Czas na teorię?*, Ochrona Zabytków nr 3-4, 2003, s.43-50.
- [3] N a r b o n i R., *La lumiere et le paysage*, Le Moniteur 2003.
- [4] H r y s z k i e w i c z D., *Iluminacje obiektów zabytkowych w Gdańsku*, Ochrona Zabytków nr 3-4, 2003, s. 52-59.
- [5] M a k o w s k a B., *Oświetlenie architektury historycznej*, Ochrona Zabytków nr 3/4 2003, s.61-68.
- [6] M ą c z y ń s k i D., *Projekt oświetlenia zachodniej fasady katedry Notre-Dame w Paryżu*, Ochrona Zabytków nr 3-4, 2003, s.70-72.
- [7] W i t w i c k i M., *Aktualne problemy iluminacji obiektów zabytkowych*, Wiadomości Konserwatorskie nr 20/2006 s.5-11.
- [8] M ą c z y ń s k i D., *Iluminacje zabytków – w poszukiwaniu kryteriów oceny*, Wiadomości Konserwatorskie nr 20/2006 s.12-16.
- [9] M ą c z y ń s k i D., *Oświetlenie architektury historycznej – piękna iluminacja czy tani blichtr?*, Czasopismo Techniczne, materiały konferencyjne „Definiowanie przestrzeni architektonicznej, architektoniczne tworzywo”, Czasopismo Techniczne Z.9-A/2006 s.290-294.
- [10] M ą c z y ń s k i D., *Iluminacje zabytków – między teorią a praktyką*, Renowacje i Zabytki, nr 1, 2006 r. s.120-135.
- [11] M ą c z y ń s k i D., *Iluminacje zabytków - jak to się robi we Francji?*, Renowacje i zabytki, nr 4, 2006, s.141-152.

